

Irena Malinowska

**HANDEL LUDŹMI –
METODY DZIAŁANIA SPRAWCÓW**

POZNAŃ 2015

Recenzja

prof. zw. dr hab. Andrzej Chodubski
dr hab. Bogusław Jagusiak, prof. nadz. WAT
dr hab. Piotr Kwiatkiewicz, prof. nadz. WSB

Skład komputerowy

Marta Walachowska

Korekta językowa

Marta Walachowska

Projekt okładki

Joanna Popiołek

Copyright©2015by

 wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
All rights reserved

ISBN: 978-83-65096-22-7

 wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
ul. Orzeszkowej 1, 60-778 Poznań
tel. 61 851 05 18
e-mail: wydawnictwo@wsb.net.pl
www.wsb.net.pl

Druk i oprawa
„ESUS” Agencja Reklamowo-Wydawnicza
ul. Wierzbicice 35, 61-855 Poznań
tel./fax. 61 835 35 36
www.esus.pl

Wydanie pierwsze
Druk ukończono w sierpniu 2015 r.

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI	3
WSTĘP	5
ROZDZIAŁ I	
ZJAWISKO HANDLU LUDŹMI WE WSPÓŁCZESNEJ RZECZYWISTOŚCI KULTUROWO-CYWILIZACYJNEJ	
1. Handel ludźmi jako zjawisko cywilizacyjne	27
2. Skala i geografia handlu ludźmi na świecie i w krajach Unii Europejskiej	39
3. Okoliczności generujące zjawisko z perspektywy historyczno- porównawczej	130
4. Człowiek jako towar w handlu ludźmi	143
5. Zainteresowanie społeczne i polityczne zjawiskiem handlu ludźmi	158
6. Zagrożenie handlem ludźmi dla demokracji i społeczeństwa obywatelskiego	163
ROZDZIAŁ II	
POLITYKA INSTYTUCJI EUROPEJSKICH WOBEC HANDLU LUDŹMI	
1. Urzeczywistnienie praw człowieka oraz zjawiska towarzyszące handlowi ludźmi	167
2. Rozwiązania prawne do walki z handlem ludźmi w Unii Europejskiej	181
3. Parlament Europejski i Rada Europy wobec handlu ludźmi	189
4. Dyrektywy Unii Europejskiej	196
5. Zadania struktur policyjnych do walki z przestępczością zorganizowaną	202
6. Organizacje pozarządowe świadczące pomoc ofiarom handlu ludźmi	219
ROZDZIAŁ III	
HANDEL LUDŹMI W POLSCE W ASPEKCIE ZORGANIZOWANEJ PRZESTĘPCZOŚCI	
1. Dominujące formy handlu ludźmi	231
2. Struktura grup przestępczych i metody działania sprawców	238
3. Przepisy prawa krajowego w sprawach o handel ludźmi	247
4. Identyfikacja i klasyfikacja sprawców przestępstw handlu ludźmi	252
5. Polska opinia publiczna wobec zjawiska handlu ludźmi	262
6. Współpraca międzynarodowa i wymiana informacji Polski w ramach Unii Europejskiej	265

ROZDZIAŁ IV

PRZECIWDZIAŁANIE ZJAWISKU HANDLU LUDŹMI W POLSCE ORAZ W INNYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ	279
1. Państwo i instytucje polityczne wobec patologii społecznej	279
2. Krajowy plan działań przeciwko handlowi ludźmi.....	285
3. Strategia działania Unii Europejskiej na lata 2012-2016.....	291
4. Wsparcie społeczne dla ofiar handlu ludźmi	301
5. Kampanie informacyjne na rzecz walki z handlem ludźmi	308
6. Kierunki działań instytucji odpowiedzialnych za ściganie przestępstwa handlu ludźmi	311
ZAKOŃCZENIE	317
BIBLIOGRAFIA	335
I. Akty normatywne	335
II. Informacje internetowe	343
III. Słowniki, leksykony, przewodniki	354
IV. Opracowania	355
ANEKS	379
I Instytucje i organizacje.....	379
II. Wykaz fotografii	381
III. Kwestionariusz wywiadu eksperckiego	383
IV. Kwestionariusz wspomagający identyfikację profilu sprawcy przestępstwa handlu ludźmi	387
V. Wykaz diagramów	389
VI. Wykaz tabel	393
ALGORYTM POSTĘPOWANIA FUNKCJONARIUSZY ORGANÓW ŚCIGANIA W PRZYPADKU UJAWNIEŃ PRZESTĘPSTWA HANDLU LUDŹMI.....	395

WSTĘP

Współcześnie, w wymiarze krajowym i międzynarodowym, handel ludźmi (ang. *Human Trafficking*) stanowi jedno z ważniejszych zagrożeń dla społeczeństw oraz organizacji państwowych. Traktowany jest jako jedno z istotniejszych problemów globalnych współczesnego świata. Stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia, jest jedną z postaci przestępczości zorganizowanej. W XXI w., z powodu nierówności ekonomicznych i demograficznych na świecie oraz wzrostu konfliktów i ewentualnie globalnych migracji ludności, zjawisko handlu ludźmi będzie narastać. Potrzebne są skoordynowane działania rządów, społeczeństwa obywatelskiego, środowisk biznesowych, organizacji międzynarodowych, a także mediów, aby powstrzymać jego rozwój¹.

Nie ulega wątpliwości, że brutalny wyzysk kobiet, dzieci i mężczyzn stanowi poważne pogwałcenie ich praw, a jednocześnie wyraźnie przekreśla prawa polityczne i społeczne².

Dopiero w XX w. handel ludźmi zaczął być kojarzony z prostytutką i wykorzystywaniem seksualnym kobiet i dzieci³. Przez wieki handel ludźmi traktowano jako coś naturalnego, człowiek bowiem był traktowany jak towar. Kobieta natomiast była traktowana jako forma płatności już w prymitywnych plemionach. Obecnie nigdzie na świecie niewolnictwo nie jest akceptowane.

Handel ludźmi jest zjawiskiem społecznym i wielowymiarowym, pozbawia ludzi przysługujących im praw i swobód. Handel ludźmi to obecnie jeden z głównych przejawów współczesnej zorganizowanej przestępczości⁴.

Przestępczość zorganizowana w Polsce i na świecie, postrzegana w kontekście handlu ludźmi, ma wiele niekorzystnych konsekwencji nie tylko w gospodarce, ale także w innych dziedzinach życia społecznego

¹ L. Shelley, *Human Trafficking*, New York 2010, s. 1.

² P. Degani, *Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie. Przybornik edukacyjny*, Padwa 2007, s. 5.

³ *Handel ludźmi do pracy przymusowej. Jak monitorować proces rekrutacji pracowników migrujących*, Genewa 2006, s. 7.

⁴ I. Malinowska, W. Szczepański, *Współdziałanie Policji z wybranymi podmiotami w zwalczaniu handlu ludźmi*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2013, nr 1, s. 168.

i publicznego. Problemy związane z handlem ludźmi w aspekcie przestępczości zorganizowanej nie są już ograniczane do tych istniejących na tradycyjnym poziomie regionalnym⁵. O handlu ludźmi zrobiło się głośno na świecie, w Europie i Polsce 15-20 lat temu⁶.

Wydawało się, że jest to zjawisko związane z rosnącym popytem na coraz bardziej wyrafinowane usługi seksualne. Przede wszystkim zaś na usługi świadczone przez bardzo młode kobiety pochodzące z innych kontekstów kulturowych, a także usługi świadczone przez dzieci. Poza tym pojawił się problem migracji i szybkiego wzrostu przestępczości zorganizowanej w Europie i na świecie⁷.

Wiedza dotycząca skali zjawiska handlu ludźmi przybiera postać szacunków, które nie znajdują żadnego uzasadnienia i odzwierciedlenia w danych gromadzonych zarówno przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości, jak i organizacje pozarządowe⁸.

Rozmiary handlu ludźmi nie są znane, a wszelkie informacje na temat rzeczywistej liczby popełnianych przestępstw (a nie jedynie przestępstw stwierdzonych), ofiar czy sprawców, są jedynie danymi szacunkowymi. W literaturze przedmiotu można odnaleźć stosunkowo dużo danych liczbowych dotyczących szacowanych rozmiarów przestępstwa, jednak sposób ich obliczania i estymacji najczęściej nie jest podawany, co pozwala wątpić w ich wiarygodność. Jeśli chodzi o statystyki, to najbliższe rzeczywistości są dane Departamentu Stanu USA ujawniające, że co roku od 800 do 900 tys. ludzi jest w tym celu przetrzucanych przez granicę,

⁵ L. Shelley, S. Okubo (eds.), *Human Security, Transnational Crime and Human Trafficking: Asian and Western Perspectives*, New York 2011; L. Shelley, S. Stoecker (eds.), *Human Traffic and Transnational Crime: Eurasian and American Perspectives*, Lanham 2005, s. 2.

⁶ *The Organisation of Human Trafficking. A Study of Criminal Involvement in Sexual Exploitation in Sweden, Finland and Estonia*, Stockholm 2008, s. 19.

⁷ *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe*, UNDP, 2003; E. Pearson, *Historical Development of Trafficking – The Legal Framework for Anti-Trafficking Interventions* [w:] *Challenging Trafficking in Persons. Theoretical Debate & Practical Approaches*, Nomos 2005; R.J. Kelly, J. Maghan, J.D. Serio, *Illicit Trafficking. A Reference Handbook*, Santa Barbara 2005; M. Tchomorova, *Trafficking in Women – Personal, Psychological and Social Problems in (Non)-United Europe*, in: *Trafficking in Women. Questions and Answers*, Animus Association, La Strada Foundation 2002.

⁸ Fundacja przeciwko handlowi kobietami „La Strada”, *Handel ludźmi. Informacje o zjawisku* 2004, s. 10.

z czego 2/3 do USA. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można jednak przypuszczać, że rzeczywista skala problemu jest dużo wyższa niż można byłoby wywnioskować na podstawie statystyk policyjnych, prokuratorskich i sądowych. Kryminolodzy na określenie różnicy między przestępczością rzeczywistą a przestępczością stwierdzoną posługują się terminem „ciemnej liczby przestępstw”. Wydaje się, że w przypadku handlu ludźmi ciemna liczba może być wyższa niż wśród innych przestępstw⁹.

Szacunkowa liczba ofiar handlu ludźmi związanych z Polską jako krajem pochodzenia, przeznaczenia i tranzytu, wynosi ponad 15 tys. osób rocznie¹⁰. Statystyki podawane opinii publicznej, choć szacunkowe, mogą wydawać się przesadzone. W 2000 r. Parlament Europejski poinformował, że rocznie ofiarami handlu ludźmi staje się 4 mln osób¹¹.

Handel ludźmi występuje w zasadzie we wszystkich państwach świata i coraz bardziej ma charakter transnarodowy. Staje się olbrzymim nielegalnym przemysłem, współczesną formą niewolnictwa.

Szczególną rolę w walce z handlem ludźmi w wymiarze ogólnosiwiatowym sprawuje Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), natomiast w wymiarze regionalnym, np. w Europie Unia Europejska i Rada Europy.

Zagadnieniem handlu ludźmi w ramach ONZ zajmuje się jedna z agencji wyspecjalizowanych organizacji – Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (*United Nations Office on Drugs and Crime* – UNODC). Głównym zadaniem UNODC są działania mające na celu wzrost poziomu pomocy ofiarom handlu ludźmi. Biuro wydaje też wiele publikacji poświęconych tematyce zapobiegania handlowi ludźmi, zwalczania go i ochrony ofiar tego przestępstwa. Jedną z najnowszych i bardzo obszerną publikacją jest *Światowy raport o handlu ludźmi za*

⁹ A. Siemaszko, *Geografia występku i strachu. Polskie badanie przestępczości '07*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2008, s. 7–8.

¹⁰ M. Lehti, *Trafficking in women and children in Europe*, „Heuni Paper” No. 18, The European Institute for Crime Prevention and Control affiliated with the United Nations, Helsinki 2003, s. 10 i 21, <<http://www.heuni.fi/en/index/researchareas/humantrafficking.html>>, z 19 stycznia 2014, <http://www.unodc.org/unodc/trafficking_projects_poland.html>, z 19 stycznia 2014.

¹¹ European Parliament, Directorate-General for Research, *Trafficking in Women*, Civil Liberties-Series, PE 109 EN, PE 288.127, March 2000, s. 5, <http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/libe/pdf/109_en.pdf>, z 19 stycznia 2014.

rok 2012¹². Coraz częściej problematyka handlu ludźmi uwzględniana jest w badaniach naukowych¹³.

Rządy oraz organizacje krajowe i międzynarodowe włączają się aktywnie w działania przeciwko handlowi ludźmi. Tworzone są ramy prawne przeciwdziałające temu procederowi.

Międzynarodowe akty prawne, zarówno ONZ-owskie, jak i regionalne, uznają, że „zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej jest prawem człowieka, które pod żadnym pozorem nie może być pogwałcone”¹⁴. A jednak handel ludźmi, szczególnie kobietami i dziećmi, wzrasta.

Najważniejszym aktem prawa międzynarodowego w tej mierze jest Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej¹⁵. Akt ten, znany jako protokół z Palermo, został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r. Trzy lata później, 18 sierpnia 2003 r., protokół został ratyfikowany przez Polskę. Zgodnie z protokołem z Palermo, handel ludźmi oznacza: „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie

¹² UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons*, New York 2012.

¹³ M. Koss-Goryszewska, *Analiza polskich spraw sądowych dotyczących handlu ludźmi*, Warszawa 2013.

¹⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284, art. 4.

¹⁵ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160.

organów”¹⁶. Zastosowanie Protokołu z Palermo ograniczone jest do przestępstwa handlu ludźmi, które ma charakter międzynarodowy i zostało popełnione przez zorganizowaną grupę przestępczą.

W Unii Europejskiej (dalej: UE) handel ludźmi jest zabroniony na mocy art. 5 Karty Praw Podstawowych¹⁷.

Prawa człowieka są jednym z głównych priorytetów Parlamentu Europejskiego. Parlament odgrywa kluczową rolę w walce o demokrację, wolność słowa, uczciwe wybory oraz prawa prześladowanych¹⁸.

Flagowym dokumentem Rady Europy w zakresie walki z handlem ludźmi jest Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie 16 maja 2005 r.¹⁹. Do konwencji przystąpiło jak dotąd 39 państw, w tym Polska. Dużą zasługą Rady Europy jest rozszerzenie stosowania konwencji nie tylko wobec zorganizowanej przestępczości międzynarodowej, lecz także wobec wszystkich form handlu ludźmi, w tym mających formę krajową, a także niezwiązanych ze zorganizowaną przestępczością. Na mocy konwencji powołana została grupa ekspertów do spraw działań przeciwko handlowi ludźmi (ang. *Group of Experts against Trafficking in Human Beings* – GRETA), która ma monitorować wykonywanie postanowień konwencji przez państwa-strony²⁰.

W Polsce regulacja dotycząca handlu ludźmi zawarta jest w kodeksie karnym, w którym od 20 maja 2010 r. w art. 115 § 22 i § 23 zawarto odpowiednio definicję handlu ludźmi i definicję niewolnictwa. Niewolnictwo jest stanem zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności²¹.

¹⁶ Departament UNODC działający przy ONZ: <www.ungift.org>, z 29 marca 2014.

¹⁷ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, <<http://www.mpips.gov.pl/>>, z 19 stycznia 2014.

¹⁸ <<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/0039c6d1f9/Human-rights.html>>, z 19 stycznia 2014.

¹⁹ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie 16 maja 2005 r., <http://www.kcik.pl/doc/Konwencja_Rady_Europy_w_sprawie_dzialan_przeciwko_handlowi_ludzmi.pdf>, z 19 stycznia 2014.

²⁰ M. Sobczyk, *Raport: Zjawisko handlu ludźmi, w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce za rok 2011 i 2012*, Kraków 2013, s. 7.

²¹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>>, z 19 stycznia 2014.

Protokół, ratyfikowany przez Polskę 31 grudnia 2004 r., wprowadza zakaz handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii oraz nakłada na państwa-strony obowiązek podjęcia środków potrzebnych do zapobiegania, wykrywania i zwalczania handlu ludźmi i przestępstw z nim związanych. Zgodnie z tzw. programem sztokholmskim, który określa harmonogram działań UE w przestrzeni sprawiedliwości, wolności i bezpieczeństwa na lata 2010-2014, walka z handlem ludźmi jest jednym z priorytetów UE²².

Aktualne podejście UE do problemu handlu ludźmi określa Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, zawierający *Strategię UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi na lata 2012-2016*²³. Sporządzona w 2005 r. Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, ustanowiła mechanizm wykonywania postanowień przez państwa-strony. W tym celu powołano do istnienia grupę GRETA, której zadaniem jest monitorowanie implementacji przez państwa-strony²⁴.

Decyzją Komisji Europejskiej z 17 października 2007 r. została ustanowiona *Grupa Ekspertów ds. Handlu Ludźmi*, która ma za zadanie przyczynić się do dalszego rozwoju zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi, umożliwić Komisji zbieranie opinii dotyczących jej inicjatyw odnoszących się do handlu ludźmi²⁵.

W Polsce szereg podmiotów, zarówno organów i instytucji państwowych, jak i tych niezwiązanych z władzą publiczną, jest zaangażowanych w działania zapobiegające handlowi ludźmi i zwalczające to zjawisko oraz w pomoc ofiarom tego przestępstwa.

Kluczową rolę odgrywa Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi, Ministerstwo Spraw

²² Program sztokholmski, portal europa.eu, <http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/citizenship_of_the_union/jl0034_pl.htm>, z 19 stycznia 2014.

²³ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu ekonomiczno-społecznego i Komitetu regionów, *Strategia UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi na lata 2012–2016*, Bruksela, 19 czerwca 2012 r., COM(2012) 286 final, Bruksela 2012.

²⁴ M. Sobczyk, *Raport: Zjawisko handlu ludźmi...*, s. 12.

²⁵ Decyzja Komisji z 17 października 2007 r. ustanawiająca Grupę Ekspertów ds. Handlu Ludźmi, <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:277:0029:01:PL:HTML>>, z 19 stycznia 2014.

Wewnętrznych, Policja, Prokuratura Generalna, Straż Graniczna i organizacje pozarządowe²⁶.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, a w jego ramach Departament Polityki Migracyjnej, jest głównym koordynatorem polityki państwowej wobec handlu ludźmi. Przedstawiciel ministra właściwego ds. wewnętrznych pełni kluczową rolę w Zespole ds. Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi. Departament zapewnia obsługę merytoryczną i organizacyjno-techniczną tego zespołu²⁷. Aktualny *Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi*, przyjęty przez Radę Ministrów na lata 2013-2015, jest już szóstym z kolei tego rodzaju, kluczowym w zakresie handlu ludźmi, dokumentem w Polsce²⁸.

Walka z handlem ludźmi pozostaje nadal jednym z najważniejszych zadań polityki i wyzwań instytucji państwowych, organizacji pozarządowych zwalczających handel ludźmi na świecie, w UE i w Polsce. Coraz sprawniej zorganizowany system i coraz większa liczba zaangażowanych w niego podmiotów pozwalają mieć nadzieję, że będzie to walka skuteczna. Wydaje się, że kluczem do efektywności działań prewencyjnych, jak i inicjatyw wspierających ofiary jest budowanie szerokich koalicji podmiotów państwowych i pozarządowych. Istotne znaczenie ma również sprawna identyfikacja ofiar, co można osiągnąć, podnosząc poziom wiedzy i kompetencje właściwych służb w tym zakresie.

Globalizacji podlega oczywiście także bezpieczeństwo. Mówiąc o współczesnym bezpieczeństwie globalnym (światowym)²⁹, zwraca się uwagę na zjawiska i procesy bezpieczeństwa dotykające całej ludzkości, obejmujące w różny sposób całą kulę ziemską, angażujące decydujących graczy na arenie światowej i większość innych podmiotów (w tym organizacji) międzynarodowych. Bezpieczeństwo globalne ma swój

²⁶ M. Sobczyk, *Raport: Zjawisko handlu ludźmi...*, s. 14.

²⁷ Departament Polityki Migracyjnej, <<http://bip.msw.gov.pl/portals/bip/86/15506/>>, z 19 stycznia 2014.

²⁸ Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2013–2015.

²⁹ Szerzej na temat globalizacji zob. m.in.: B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój” na progu XXI wieku*, Warszawa 2002, s. 90–98; L. Zacher, *Globalne problemy współczesności*, Lublin 1992; R. Kuźniar, *Globalizacja, geopolityka i polityka zagraniczna*, „Sprawy Międzynarodowe” 2000, nr 1; A. Bógdał-Brzezińska, *Kategorie globalizacji w nauce o stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2001, nr 1-2.

kontekst obiektywny, naturalny, niezależny od woli i starań ludzkości. Jest następstwem odwiecznych, naturalnych procesów rozwojowych, przestrzennej ekspansji cywilizacyjnej, przybierającej od pewnego momentu charakter procesów globalizacji. Ale bezpieczeństwo światowe ma także kontekst celowościowy, jako system bezpieczeństwa budowany celowo przez ludzkość dla przeciwstawiania się różnym zagrożeniom o skali globalnej.

Zwalczanie przestępczości handlu ludźmi, poprzez stworzenie europejskiej strategii i taktyki zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym, prowadzić powinno do jednego celu – zapewnienia wszystkim obywatelom wysokiego poziomu bezpieczeństwa, wolności i sprawiedliwości³⁰.

W polskim ustawodawstwie następują ciągle przemiany i modyfikacje. Niektóre z nich wynikają z konieczności przystosowania się do zmian politycznych i gospodarczych zachodzących dynamicznie od momentu transformacji ustrojowej, inne są koniecznością dostosowania prawa do obowiązujących Polskę standardów międzynarodowych, jeszcze inne wynikają z rozwijającej się przestępczości, w tym także zorganizowanej. W społeczeństwie zachodzi wiele zmian, obok tych korzystnych obserwujemy także negatywne, dotyczące na przykład chęci bogacenia się za wszelką cenę. Wszystkim żyjącym w zindustrializowanym społeczeństwie XXI w. przedstawiany jest poprzez media wizerunek współczesnego człowieka jako osoby bogatej, zaradnej i szczęśliwej; większość też ludzi szczęście rozumie jako dostatek, który warto zdobyć wszelkimi dostępnymi środkami. Często przy wyczerpaniu legalnych możliwości zarobienia pieniędzy człowiek przekracza obowiązujące normy prawne, chcąc mieć wszystko, bez względu na dobro ogółu. Tak było od zarania ludzkości i nie jest to niczym nowym. Jednak wraz z postępującą technicyzacją życia wzrasta też wyrafinowanie przestępców. Właśnie to doprowadziło do ukształtowania się nowej kategorii przestępstw nazwanych zorganizowanymi.

³⁰ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce – materiały do raportu 2009*, Warszawa 2009.

Przyczyną skupienia się na zjawisku handlu ludźmi są współczesne trendy w migracji ludności oraz scharakteryzowane wyżej zagrożenia i patologie XXI w., które stanowią największe naruszenie praw i godności człowieka³¹. Zjawisko to ma obecnie duży związek z nielegalną migracją ludności. Migracje ludności uznaje się za jedną z fundamentalnych wartości życia kulturowo-cywilizacyjnego³², a współczesne zjawiska kulturowo-cywilizacyjne przykuwają uwagę opinii międzynarodowej³³.

Zjawisko migracji przybiera niekiedy formę poważnych problemów, z którymi borykają się instytucje i organizacje pozarządowe w krajach UE i na świecie, a także same rodziny. Uznaje się je za fundamentalną wartość kształtującą nową rzeczywistość społeczną świata. Zauważa się, że generują je takie zwyczaje życia kulturowego, jak: odwaga, przedsiębiorczość, decyzyjność, krytycyzm wobec otaczającej rzeczywistości i tolerancja³⁴.

Kolejnym powodem pracy badawczej na temat zjawiska handlu ludźmi jest brak badań naukowych i monografii ukazujących problemy związane ze wszystkimi formami handlu ludźmi oraz ukazania charakterystyki i identyfikacji sprawców, struktury zorganizowanych grup przestępczych, a także metod działania handlarzy ofiar handlu ludźmi.

W ramach bezpieczeństwa wewnętrznego handel ludźmi stanowi poważne zagrożenie dla społeczeństwa. Ma to niekorzystny wpływ na gospodarkę obejmujący zakłócenia na rynku wewnętrznym. Stały wzrost liczby ofiar tego procederu skłania do ujawnienia zjawiska w celu przybliżenia metod działania handlarzy „żywym towarem”.

Celem głównym naukowych badań było zidentyfikowanie, czy polityka instytucji europejskich wobec handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem przypadku Polski, jest skuteczna i dlaczego?

³¹ I. Malinowska, W. Szczepański, *Handel ludźmi na początku XXI wieku*, „Obrońność. Zeszyty Naukowe” 2013, nr 1, s.186.

³² Por. A.J. Chodubski, *Współczesna tożsamość diaspory polskiej w przemówieniach Jana Pawła II*, „Rocznik Polonii” 2006, t. 2, s. 96-109.

³³ Por. A. Chodubski, *Migracje i imigranci a współczesne przemiany europejskie* [w:] J. Balicki (red.), *Integracja kulturowa imigrantów. Wyzwania i dylematy*, Warszawa 2007, s. 103-121; J. Grabowska-Lusińska, M. Okólski, *Emigracja ostatnia?*, Warszawa 2009; J. Balicki, *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej. Humanizacja polityki migracyjnej i azylowej*, Warszawa 2012, s. 22.

³⁴ Por. A. Chodubski, *Migracje i imigranci...*; J. Grabowska-Lusińska, M. Okólski, *Emigracja ostatnia...*; J. Balicki, *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej...*

Z celu głównego wynikały – podporządkowane – następujące cele szczegółowe:

1. wskazanie organów państwowych i organizacji pozarządowych kompetentnych w dziedzinie walki z handlem ludźmi oraz bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego, a także funkcjonalno-formalnych aspektów ich działalności i rozwiązań systemowych;
2. ściganie i stawianie w stan oskarżenia handlarzy ludźmi – ustanowienie wyspecjalizowanych krajowych zespołów dochodzeniowo-śledczych, aby zwiększyć liczbę dochodzeń prowadzonych we współpracy z unijnymi agencjami, takimi jak Europol, Interpol, Eurojust;
3. poznanie prawnych i organizacyjnych uwarunkowań działania Policji, Straży Granicznej, Europolu, Interpolu, Eurojustu i innych organizacji pozarządowych wobec walki z handlem ludźmi;
4. scharakteryzowanie skali zjawiska handlu ludźmi w aspekcie zorganizowanej przestępczości i jego geografii na świecie, w krajach UE i w Polsce;
5. więcej działań zapobiegawczych, ograniczenie popytu sprzyjającego wszelkim formom wyzysku – finansowanie badań umożliwiających lepsze poznanie systemu handlu ludźmi i przemytu ludzi i wypracowanie rozwiązań;
6. określenie czy handel ludźmi jako przestępczość zorganizowana przyjmuje skalę zjawiska globalnego, masowego, czy wzrasta oraz czy stanowi zagrożenie dla demokracji i społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, w krajach UE i na świecie.

Publikacja składa się z czterech rozdziałów o charakterze problemowym w aspektach teoretycznych i empirycznych polityki instytucji europejskich wobec handlu ludźmi, w tym zjawisk społecznych i politycznych. Poznanie naukowe zjawiska handlu ludźmi wymaga bazowania na podstawach metodologicznych, tj. na teorii dotyczącej zbierania danych z dokumentów spraw sądowych, policyjnych, artykułów prasowych oraz ich opracowania, interpretacji oraz uogólnienia.

Rozdział pierwszy ze względu na potrzebę gruntownego wprowadzenia do problematyki zjawiska handlu ludźmi we współczesnej rzeczywistości

kulturowo-cywilizacyjnej składa się z sześciu podrozdziałów. Rozpoczyna się on od teoretycznego ujęcia handlu ludźmi jako zjawiska cywilizacyjnego. Istotne jest ukazanie skali i geografii handlu ludźmi na świecie, w krajach UE i Polsce oraz okoliczności generujących zjawisko z perspektywy historyczno-porównawczej. W dalszej części znajduje się próba umiejscowienia człowieka jako towaru w handlu ludźmi. Ważne jest także zainteresowanie społeczne i polityczne zjawiskiem handlu ludźmi. W zakończeniu tego rozdziału skupiono się na zagrożeniu handlem ludźmi dla demokracji i społeczeństwa obywatelskiego. Interesujące poznawczo okazują się więc następujące pytania:

1. W jakim zakresie zjawisko handlu ludźmi wpływa na kulturę i cywilizację społeczeństwa?
2. Jaka jest skala i geografia zjawiska handlu ludźmi na świecie, w krajach UE i Polsce?
3. Z jakich powodów człowiek staje się towarem w handlu ludźmi?
4. Pod względem jakich wyróżników można badać opinię publiczną na temat zjawiska handlu ludźmi?
5. Jakie zagrożenie stanowi handel ludźmi dla społeczeństwa obywatelskiego?

W kolejnym rozdziale publikacji traktuje się o polityce instytucji europejskich wobec handlu ludźmi. Ważne jest przeanalizowanie urzeczywistnienia praw człowieka oraz zjawisk towarzyszących handlowi ludźmi wraz z rozwiązaniami prawnymi do walki z handlem ludźmi w Europie, ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej. Ponadto, istotne poznawczo jest zbadanie roli Parlamentu Europejskiego i Rady Europy wobec handlu ludźmi. Ważne jest także ujęcie całościowe zebranego materiału empirycznego i komparatystyka pomiędzy badanymi dyrektywami UE oraz zadaniami struktur policyjnych do walki z przestępczością zorganizowaną, a także organizacjami pozarządowymi świadczącymi pomoc ofiarom handlu ludźmi. Ta część stanowi próbę znalezienia odpowiedzi na następujące problemy badawcze:

1. Jak są postrzegane prawa człowieka/ofiary handlu ludźmi przez instytucje europejskie?
2. Jakie rozwiązania prawne stosuje Parlament Europejski i Rada Europy do walki z handlem ludźmi?

3. Jakie cele w zwalczaniu przestępczości związanej z handlem ludźmi i narządami ludzkimi, pedofilią i pornografią dziecięcą postawiły sobie struktury policyjne do walki z przestępczością zorganizowaną?
4. Jakie organizacje pozarządowe na świecie, UE i w Polsce i w jaki sposób świadczą pomoc ofiarom handlu ludźmi?

Trzeci rozdział ma za zadanie ukazać handel ludźmi w Polsce w aspekcie zorganizowanej przestępczości oraz stanowisko polskiej opinii publicznej wobec zjawiska handlu ludźmi oraz na współpracę międzynarodową w sprawach o handel ludźmi. Istotne jest ukazanie przepisów prawa krajowego. Ważnym zagadnieniem jest scharakteryzowanie form handlu ludźmi, struktury grupy przestępczej i metod działania sprawców oraz identyfikacji sprawców. Istotne poznawczo jest scharakteryzowanie i opisanie klasyfikacji sprawców przestępstw handlu ludźmi. W zakończeniu tego rozdziału skupiono się na współpracy międzynarodowej i wymianie informacji w ramach UE.

Ta część publikacji stanowi próbę odpowiedzi na następujące problemy badawcze:

1. Jakie są kierunki rozwoju zorganizowanej przestępczości w aspekcie handlu ludźmi?
2. Jak można zidentyfikować i sklasyfikować sprawców przestępstwa handlu ludźmi?
3. Jakimi metodami posługują się sprawcy przestępstwa handlu ludźmi?
4. Jak wygląda wymiana informacji w ramach UE na temat zjawiska handlu ludźmi?

W ostatnim rozdziale publikacji zawarto treści sformułowane w celu eksplikacji przeciwdziałania zjawisku handlu ludźmi w Polsce oraz w innych krajach UE. Niezbędne jest więc określenie aktywności politycznej w kontekście udziału państwa i instytucji politycznych wobec tej patologii społecznej oraz zadań zamieszczonych w krajowym planie działań przeciwko handlowi ludźmi. Ponadto, ważnym zagadnieniem jest przedstawienie *Strategii działania Unii Europejskiej na lata 2012-2016*, a tym samym wsparcie społeczne ofiar handlu ludźmi. Inaczej mówiąc, istotny jest proces kampanii społecznych na rzecz walki z handlem ludźmi oraz kierunki działań instytucji odpowiedzialnych za ściganie przestępstwa

handlu ludźmi. Wobec powyższych zadań pojawiają się następujące pytania badawcze:

1. Jak kształtowała się polityka państwa i instytucji politycznych wobec prostytucji i żebractwa jako patologii społecznej związanej z handlem ludźmi?
2. Jakie są cechy charakterystyczne dla kampanii informacyjnych na rzecz walki z handlem ludźmi?
3. Jakie kierunki działań przyjęły instytucje odpowiedzialne za ściganie przestępstwa handlu ludźmi?

Podjęcie tytułowej problematyki znajduje więc uzasadnienie w innowacyjności tych badań we wszelkich dotychczas uzasadnieniach w literaturze światowej oraz polskiej.

Handel ludźmi jest dynamicznym zjawiskiem, które wymaga ciągłego monitorowania nie tylko w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości, a w konsekwencji ścigania sprawców, lecz także w celu weryfikacji adekwatności obowiązku uregulowań prawnych³⁵.

Dwa wyzwania stojące dziś przed UE to wzmocnienie działań politycznych oraz konkurencyjność gospodarcza. Polityczne wzmocnienie wspólnoty europejskiej, w tym przyjęcie traktatu lizbońskiego, jest warunkiem koniecznym dla tworzenia trwałych podstaw rozwoju gospodarczego. Z kolei postępująca globalizacja oraz obecny kryzys wymagają podjęcia dodatkowych działań skierowanych na budowę konkurencyjności unijnej gospodarki.

Odpowiadając na oba wyzwania i szukając dróg dojścia do politycznej i gospodarczej siły, UE musi w pierwszej kolejności zmierzyć się z dwoma kluczowymi i bardzo dziś realnymi zagrożeniami: problemami demograficznymi i migracjami ludności oraz przestępczością zorganizowaną. Bez „stawienia czoła” i pokonania tych zagrożeń nie jesteśmy w stanie zdobyć realnej przewagi cywilizacyjnej³⁶.

To, co było dotychczas zjawiskiem wewnątrzpaństwowym, narodowym, staje się globalnym, transnarodowym. Wzrasta wreszcie

³⁵ M. Pomarańska-Bielecka, M. Wiśniewski, *Analiza przepisów prawnych dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania zjawiska handlu dziećmi*, Warszawa 2010, s. 4.

³⁶ A. Kukliński, K. Pawłowski, J. Woźniak, *Polska wobec wyzwań cywilizacji XXI wieku*, Kraków 2009, s. 11.

w świecie zglobalizowanym znaczenie organizacji niepaństwowych, pozarządowych, wszelkich podmiotów prywatnych³⁷.

Problematyka polityki instytucji europejskich wobec handlu ludźmi ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki tego zjawiska w Polsce poświęcona jest niezbędnym elementom analiz politologicznych.

Instytucje europejskie podejmują działania na rzecz pojawiających się zagrożeń z zakresu handlu ludźmi. Są to zarówno podmioty na szczeblu UE, jak i na poziomie krajowym i lokalnym.

W Polsce dopiero od kilku lat problematyka handlu ludźmi staje się przedmiotem poważniejszych zainteresowań badawczych, a także kampanii społecznych prowadzonych przez agendy rządowe i organizacje pozarządowe. Najczęściej problematyka prezentowana jest w ujęciu prawnym jako prace zbiorowe³⁸, a rzadziej monografie³⁹. Część publikacji ma formę raportów i materiałów szkoleniowych⁴⁰ czy też poradników⁴¹.

³⁷ P. Necas, *Beyond Tradition: A New Strategic Concept for NATO*, "Research Paper", NATO Defense College, Rome, September 2004, s. 1.

³⁸ Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 629; W. Pływaczewski (red.), *Handel ludźmi – współczesne niewolnictwo*, Olsztyn 2006, s. 185.

³⁹ K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Warszawa 2010, s. 166; J.J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie międzynarodowym*, Łódź 2011, s. 423.

⁴⁰ P. Rudnicka (oprac.), *Raport Handel ludźmi: prawo polskie na tle standardów międzynarodowych*, Kraków 2003, s. 194; I. Dawid-Olczyk, A. Dośpiał (red.), *Handel ludźmi: informacje o zjawisku*, Łódź 2004, s. 64; J. Szymańczak (red.), *Konferencja zamykająca program „Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie: projekt szkoleniowy*, Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa 2005, s. 178; A. Gorzałczyńska-Mróż (red.), *Procedury postępowania z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi, Materiały szkoleniowe opracowane przez grupę roboczą ds. zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2006, s. 92; Zespół ds. Handlu Ludźmi Departamentu Polityki Migracyjnej MSWiA (prac.), *Zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2008, s. 21; B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinowska (red.), *Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi*, Szczytno 2008, s. 27; Zespół ds. Handlu Ludźmi Departamentu Polityki Migracyjnej MSWiA (oprac.), *Handel ludźmi w Polsce: materiały do raportu 2009*, Warszawa 2009, s. 146.

⁴¹ P. Rudnicka, A. Bulandra, P. Szewedo, *Jak podjąć legalną pracę w Polsce i nie stać się ofiarą handlu ludźmi?, Przewodnik dla cudzoziemców*, Kraków 2003, s. 59; A. Gorzałczyńska-Mróż (red.), *Procedury postępowania...*; I. Malinowska, J. Bryk (red.), *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie: przewodnik dla policjantów*, Szczytno 2008, s. 27; *Zanim wyjedziesz do pracy za granicę; poradnik – praktyczne*

Spotyka się też publikacje obejmujące wybrane problemy handlu ludźmi – handel dziećmi⁴² czy walkę z tym procederem na zewnętrznych granicach Polski⁴³. Zdecydowana większość z tych publikacji dotyczy jednak kwestii *stricte* krajowych. Zdarzają się nieliczne tłumaczenia na język polski opracowań, które w sposób selektywny ukazują problematykę handlu ludźmi⁴⁴.

Konkludując, w dalszym ciągu na polskim rynku wydawniczym brakuje monografii problemu handlu ludźmi o charakterze interdyscyplinarnym.

Stan badań nad handlem ludźmi wśród badaczy w Polsce wskazuje, że dotychczas zagadnienie te nie zostało poddane dogłębnej analizie. Co prawda pewne elementy tytułowej kwestii pojawiają się w pracach polskich badaczy, odgrywają one tam jednak tylko rolę tła dla głównych wątków badań, co determinuje brak pełnego i pogłębionego obrazu tego zagadnienia. Dotychczas ani w Polsce, ani w krajach UE nie powstała monografia omawiająca zagadnienie polityki instytucji europejskich wobec handlu ludźmi ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki profilu sprawcy przestępstwa handlu ludźmi, metod działania sprawcy, w sposób wyczerpujący. Przyglądając się pracom poruszającym problematykę handlu ludźmi, a przygotowanym na stopień naukowy, należy wyróżnić rozprawę doktorską Louise Shelley, *Human Trafficking*, która stanowi wartościowe źródło wiedzy o handlu ludźmi, gdyż pośród wielu zagadnień podejmuje kwestię handlu ludźmi w Europie i na świecie⁴⁵. Rozprawa ta wypełnia lukę w obecnej literaturze, analizując międzynarodową przestępczość, handel

informacje dotyczące niebezpieczeństw związanych z procederem handlu ludźmi, Stowarzyszenie im. Marii Niepokalanej na Rzecz Pomocy Dziewczętom i Kobiutom, Katowice 2009, s. 13; U. Kozłowska, *Handel ludźmi: podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011, s. 143.

⁴² Z. Lasocik, M. Koss, Ł. Wieczorek (red.), *Handel dziećmi: wybrane problemy*, Warszawa 2007, s. 231.

⁴³ J. Bryk, I. Malinowska (red.), *Walka z handlem ludźmi w aspekcie współpracy międzynarodowej: polsko-ukraińska wymiana doświadczeń i umiejętności praktycznych, Materiały poseminaryjne*, Szczytno 2007, s. 122.

⁴⁴ Dla przykładu temat handlu ludźmi w Azji w latach 90. XX w., w tym prostytucji i przemocy wobec kobiet porusza Louise T. Brown w książce pt. *Sprzedane: ile kosztuje człowiek?* (Warszawa 2009, s. 237).

⁴⁵ L. Shelley, *Human Trafficking...*

ludźmi i jego wpływ na bezpieczeństwo ludzi z perspektywy zarówno Polski, krajów UE, jak i świata. Przedstawia ogólny obraz przestępczości zorganizowanej i handlu ludźmi we współczesnym świecie, badając obecne trendy i najnowsze zmiany.

W Polsce brakuje także innowacyjności prowadzenia badań nad sprawcami przestępstwa handlu ludźmi, strukturą zorganizowanej grupy przestępczej oraz metodami działania wobec ofiar. Polityka instytucji europejskich wobec handlu ludźmi jest dowodem na to, iż podjęcie takiego tematu publikacji jest w pełni uzasadnione. Taki stan badań jest również podjęty przez wzgląd na bezpieczeństwo obywateli i rozwój zorganizowanej przestępczości w aspekcie zjawiska handlu ludźmi.

Ze względu na to, iż w polskich i unijnych realiach handel ludźmi jest nowym problemem i nadal w zasadzie nieznanym, co więcej, jest on bardzo ważny nie tylko z punktu widzenia jego znaczenia politycznego i społecznego, lecz także dlatego, że dotyczy on w znacznym stopniu wiarygodności organów państwa i potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego kraju, postanowiono zbadać i przedstawić tę tematykę w niniejszej książce. Istnieje bowiem coraz większe zagrożenie handlem ludźmi w aspekcie przestępczości zorganizowanej jako zjawiskiem dynamicznie ewoluującym i nieprzewidywalnym. Należy więc dążyć do jego szczegółowego poznania, jak również wypracować metody prognozowania, co będzie stanowić podstawę do skoordynowanych działań zapobiegawczych.

Dzięki badaniom przeprowadzonym na potrzeby niniejszej publikacji, będzie można także poszukać odpowiedzi na pytania, czy wspólne działania instytucji i organizacji pozarządowych są przygotowywane na podstawie regulacji, postanowień itd., wynikających z ogólnokrajowych lub lokalnych programów prewencyjnych, porozumień, umów formułowanych lub zawieranych na rzecz bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego oraz jaki wpływ mają te dokumenty na współpracę; czy zjawisko to na gruncie polskim jest w istocie niezdiagnozowane, a poprzez fałszywe przedstawienie w mediach i opinii społecznej jego zwalczanie częstokroć jest utrudnione.

Książka koncentruje się na próbie wszechstronnego ukazania zjawiska handlu ludźmi we współczesnej rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej,

na omówieniu problemów stojących przed państwem i jego organami, a dotyczących ścigania i zapobiegania przestępczości zorganizowanej. Wskazane zostały również główne kierunki, których realizacja może skutkować podniesieniem skuteczności zwalczania tej kategorii przestępstw oraz polityki instytucji europejskich wobec handlu ludźmi.

W publikacji podniesiona została także tematyka handlu ludźmi w Polsce w aspekcie zorganizowanej przestępczości, skupiona na omówieniu dominujących form handlu ludźmi, struktur grup przestępczych i metod działania sprawców. W książce przedstawia się również przeciwdziałanie zjawisku handlu ludźmi w Polsce oraz w innych krajach UE.

W Polsce nie były prowadzone dotychczas kompleksowe społeczne badania nad zjawiskiem handlu ludźmi z uwzględnieniem profilu sprawcy, struktury grupy przestępczej oraz metod działania. Nie ma w związku z tym całościowej usystematyzowanej o nim wiedzy, co utrudnia wypracowanie adekwatnych do zagrożenia form i metod walki oraz prawodawstwa zmierzającego do eliminowania zjawiska, jak również skutecznego mu zapobiegania.

Materiał badawczy zgromadzono na podstawie wiedzy osób praktycznie zajmujących się zwalczaniem handlu ludźmi w aspekcie przestępczości zorganizowanej. Pierwotnie wprawdzie rozważano analizę akt wybranych postępowań przygotowawczych, jednakże wydaje się, iż tylko opierając się na wiedzy policjantów, funkcjonariuszy Straży Granicznej, prokuratorów i sędziów z terenu całego kraju, można dokonać pewnego uogólnienia stanu i aktywności zjawiska. Przeanalizowanie nawet kilkudziesięciu spraw dałoby obraz *modus operandi* działania grup przestępczych tylko w tych indywidualnych przypadkach – co więcej, wiele istotnych wątków działalności zostałyby pominiętych choćby dlatego, iż nie znajdują się w materiałach procesowych. Zawsze pominięcie nieudokumentowanej wiedzy – w szczególności w tak delikatnej materii, jaką jest zwalczanie handlu ludźmi w aspekcie przestępczości zorganizowanej – stanowi mankament analizy wielokrotnie przetworzonych materiałów procesowych.

Podczas badań w znacznej części udało się pokonać ten problem. Badaniom poddano policjantów i funkcjonariuszy Straży Granicznej,

opierając się nie tylko na ich wiedzy procesowej, lecz także operacyjnej. W ten sposób uzyskano politologiczny obraz polskiej zorganizowanej grupy przestępczej zajmującej się handlem ludźmi na podstawie doświadczenia wynikającego z jednej strony z prowadzenia konkretnych spraw, z drugiej, na podstawie wyników kilkuletniej już pracy procesowej i operacyjnej skierowanej przeciwko handlowi ludźmi. Wyniki badań policjantów za pomocą kwestionariusza wywiadu eksperckiego, uzupełniono diagnozą wiedzy pracowników instytucji i organizacji pozarządowych zwalczających handel ludźmi w zakresie działań wsparcia ofiar handlu ludźmi. Zakres uzyskanej wiedzy jest bardzo szeroki i (co istotne) uzupełniony został wynikami badawczymi uzyskanymi podczas przeprowadzonych pierwszych w Polsce badań na temat profilu sprawcy handlu ludźmi.

Na podstawie spektrum badanych obszarów udało się w zdecydowanej mierze zebrać materiał empiryczny badania, który stanowiły teksty orzeczeń sądowych wraz z ich uzasadnieniami w sprawach o przestępstwo handlu ludźmi, w których zapadł wyrok skazujący z lat 2005-2012.

Badania w założonym zakresie realizowano za pomocą kwestionariusza wspomagającego badania oraz posługując się metodami statystycznymi, gdzie uwzględniono stronę ilościową, jak i jakościową materiału źródłowego.

Publikacja odzwierciedla zatem wyniki ankietowych badań empirycznych przeprowadzonych na terenie kraju na grupie respondentów: policjantów Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji, funkcjonariuszy Komendy Głównej Straży Granicznej, członków organizacji „La Strada” oraz pracowników MSW. Badanie artykułów prasowych pozwoliło na określenie metod działania sprawców i zagrożenia przestępczością zorganizowaną oraz przedstawienie stanu wiedzy społeczeństwa o tej kategorii przestępczości. W części teoretycznej zawarto niejednokrotnie wypowiedzi praktyków uzyskane w trakcie prowadzenia badań i rozmów ukierunkowanych, co stanowi istotne uzupełnienie ujęcia dogmatycznego spostrzeżeniami praktycznymi w poruszanych zakresach.

W książce zastosowano także materiał statystyczny rozpoznany z punktu widzenia jego wiarygodności. Wykorzystano do obliczeń dane statystyczne Komendy Głównej Policji, mając na celu naukową weryfikację i realizację przedsięwziętych założeń. Badania respondentów

przeprowadzono za pomocą ankiety z wariantami pytań otwartych, zamkniętych oraz półotwartych. W celu pełniejszego przedstawienia problemu uzupełniono je wypowiedziami osób zajmujących się zjawiskiem i mających o nim znaczną wiedzę. W dużej mierze wykorzystano metodę indukcyjną – bezpośrednią analizę dokumentów źródłowych; wykorzystano także metodę dedukcyjną, tj. korzystanie z literatury specjalistycznej i fachowej, która w sposób istotny uzupełnia wnioski poprzedniej.

W książce zastosowano również komparastykę poszczególnych aktów prawnych prawa krajowego i międzynarodowego, co stanowi zakres metody analityczno-porównawczej. Komparatyka zastosowana została jednakże tylko tam, gdzie wносиła istotne elementy przyczyniające się do dalszych przemyśleń. W pracy oparto się na analogii, polegającej na wykrywaniu podobieństw między procesami i zjawiskami handlu ludźmi, które prowadzą także do ustalenia różnic pomiędzy metodami działania sprawców przestępstw. W zakresie zjawiska handlu ludźmi porównano dorobek krajów Polski, UE i świata w dziedzinie zwalczania handlu ludźmi za pomocą tego instrumentu – zarówno w ujęciu organizacyjno-technicznym, jak i komparatyki prawnej.

Publikacja ma charakter politologiczny z elementami dogmatyki prawa. Starano się zachować pewne proporcje, pamiętając, iż nie wszystko można zdiagnozować za pomocą empirycznego badania naukowego, jednak z drugiej strony nie wszystko można oprzeć na zasadach interpretowania norm obowiązującego prawa. Wielu stwierdzeniom należałoby w związku z tym nadać formę probabilistyczną – nie ma jednakże idealnej metody badawczej diagnozującej tak trudne do uchwycenia zjawisko, jakim jest handel ludźmi w aspekcie przestępczości zorganizowanej.

W pracy na podstawie wyników badań podjęta została próba określenia polityki instytucji europejskich wobec handlu ludźmi ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska w Polsce. Nieznana była jak dotąd skala dominujących form handlu ludźmi, struktura grup przestępczych o destrukcyjnej intensywności oraz metody działania, a także polityka oddziaływania handlu ludźmi na struktury państwowe i samorządowe, ani jej skutki. Ustalenie *wymiaru luki* w praktyce, jakim jest profil sprawcy przestępstwa handlu ludźmi oraz na odkrywaniu przez podmioty polityki,

a zwłaszcza instytucje, płaszczyzny i możliwości realizacji misji cywilizacyjnej, a w tym osiągnięcia dla siebie różnych korzyści zarówno w przestrzeni globalnej, jak lokalnej do podniesienia skuteczności przeciwdziałania w tym zakresie zwalczania przestępczości. Naukowa weryfikacja skutkuje zdefiniowaniem rodzaju, stopnia i eskalacji przyjęcia kierunku działania, strategii i ogólnego wpływu na instytucje i organizacje. Bez stwierdzenia stanu faktycznego nie ma w zasadzie możliwości podjęcia skutecznych – precyzyjnych i skoordynowanych działań w tym zakresie.

W badaniach podjęto próbę prognozy handlu ludźmi, a także kierunków jej rozwoju, a co za tym idzie – rozpoznanie stosunków międzynarodowych, a w tym ładu globalnego. Znamienne jest w praktyce politycznej tematu handlu ludźmi, wykorzystywanie wiedzy komparatystycznej w wymiarze wzorca bądź luki. Kompleksowa diagnoza dała możliwość wyłonienia czynników mających największy wpływ na skuteczność walki z handlem ludźmi w aspekcie przestępczości zorganizowanej.

Problematyki niniejszej publikacji nie można ujmować tylko w skali wiedzy politologicznej. Jest ona tak szeroka i skomplikowana, zawiera olbrzymią liczbę zagadnień, które należałoby poruszyć, że zawsze można postawić zarzut, iż omówiona została tylko pobieżnie, a ewentualne propozycje nowych rozwiązań w tym zakresie można bardzo łatwo krytykować, nawiązując bądź to do problematyki praw człowieka, psychologii, socjologii, bądź do kryminologii. Sposobem jednakże na wprowadzenie skuteczniejszych zsynchronizowanych działań politycznych i organizacyjnych jest podejmowanie coraz to nowych prób rozwiązania obecnych problemów i wypracowywanie nowych instrumentów, również za pomocą naukowych badań i symulacji, nawet jeśli popełnione zostaną jednostkowe błędy. Dynamizm rozwoju handlu ludźmi jest tak znaczny, że dotrzymanie jej kroku wymaga od państwa i jego organów intensywnych działań politycznych.

Ze względu na obszerność tematyki w książce nie rozszerzano niektórych wątków, wprawdzie istotnych – takich jak problematyka identyfikacji ofiar handlu ludźmi czy rozwiązania prawnomiędzynarodowe – skupiono się szczególnie nad zagadnieniami najistotniejszymi, a bezpośrednio dotyczącymi zwalczania przestępczości handlu ludźmi na polskim gruncie, czyli nad sprawcą przestępstwa. Szeroka analiza

zagadnienia jest również odpowiedzią na postulaty osób zatrudnionych w organach ścigania zajmujących się zwalczaniem handlu ludźmi. Przeto w szczególności zaakcentowano wskazania w zakresie usprawnienia działań organizacyjno-prawnych instytucji państwowych i organizacji, jak również procedur w wykrywaniu sprawców przestępstwa handlu ludźmi. W podsumowaniu przedstawiono szereg wniosków praktycznych wyciągniętych podczas badań oraz konkretne postulaty w wielu zakresach zwalczania przestępczości handlu ludźmi.

Jednocześnie z publikacji wynika, iż przedstawiony katalog wyników badań i opartych na nich rozważań nie wyczerpuje całości zagadnień fenomenu handlu ludźmi w aspekcie przestępczości zorganizowanej. Dlatego wydaje się, iż właśnie prowadzenie dalszych badań naukowych połączonych z korzystaniem z doświadczenia praktyków może przynieść dogłębniejsze i szersze poznanie tego fenomenu.

Zrealizowanie przyjętych zamierzeń badawczych oraz przedstawienie powyższych wniosków i rozwiązań było możliwe dzięki wydatnej pomocy udzielonej na potrzeby książki przez ekspertów zajmujących się zjawiskiem handlu ludźmi. Całość publikacji zamyka zakończenie, bibliografia określająca podstawową literaturę, która stanowiła bazę teoretyczną rozprawy w trakcie jej opracowywania i aneks zawierający załączniki do pracy. Zakończenie jest próbą skonfrontowania założeń i pytań badawczych opracowanych na podstawie teoretycznych podstaw tej pracy z wynikami uzyskanymi w procesie badawczym. W tym miejscu dokonano próby odpowiedzi na sformułowane w części metodologicznej pytania na podstawie konkluzji wynikających z przeprowadzonej analizy respondentów zebranych w wywiadach i treści dokumentów. Odpowiedź na wyżej wspomniane pytania ma stanowić podstawę weryfikacji trafności założeń badawczych, jak i konkluzji dotyczących dalszego kształtowania się polityki instytucji wobec handlu ludźmi oraz pomiędzy władzą publiczną a organizacjami społeczeństwa obywatelskiego w zakresie tworzenia i realizowania polityki regionalnej, UE oraz na świecie wobec handlu ludźmi.

ROZDZIAŁ I
ZJAWISKO HANDLU LUDŹMI WE WSPÓŁCZESNEJ RZECZYWISTOŚCI
KULTUROWO-CYWILIZACYJNEJ

1. Handel ludźmi jako zjawisko cywilizacyjne

Handel ludźmi to karygodne zjawisko w dzisiejszym cywilizowanym społeczeństwie⁴⁶ i jest to problem całej społeczności międzynarodowej.

Handel ludźmi to nazwa przestępczego procederu, będącego współczesną formą niewolnictwa⁴⁷. Handel ludźmi stanowi naruszenie praw człowieka – godności i integralności istoty ludzkiej oraz przestępstwo przeciwko wolności. Jest dynamicznym zjawiskiem, które dotyczy całego świata i ma swoje źródła w globalnych i lokalnych problemach społecznych, gospodarczych oraz kulturowych⁴⁸. Handel ludźmi jest międzynarodowym przestępstwem i jednym z głównych źródeł dochodów zorganizowanych grup przestępczych. Handel ludźmi ma miejsce zarówno poza granicami naszego kraju, jak i w Polsce⁴⁹. Szacuje się, że w na terenie Unii Europejskiej do prostytucji zmuszanych jest około pół miliona kobiet. Ofiary handlu w celach seksualnych prawie nigdy nie zgłaszają się same do organów ścigania, bardzo często są odnajdywane podczas przeszukań domów publicznych lub miejsc, o których policja dowiedziała się w toku postępowania. Ponadto ofiary handlu ludźmi często nie postrzegają samych siebie jako ofiar, lecz jako nielegalnych migrantów i pracowników, którzy mieli pecha, podjęli niekorzystne decyzje lub zawarli niekorzystne umowy⁵⁰. Jak wskazują badania opublikowane w *American Journal of Public Health* przeprowadzone w latach 2004-2005 na próbie 204 kobiet – ofiar handlu

⁴⁶ *European Parliament Proceedings Parallel Corpus 1996-2011*, <<http://www.statmt.org/europarl/>>, z 21 lutego 2014.

⁴⁷ J. Bryk, I. Malinowska, *Sprawca handlu ludźmi w aspekcie między narodowej zorganizowanej przestępczości*, cz.1. *Z badań nad zjawiskiem*, „Przegląd Policyjny” 2013, nr 1(109), s. 140-146.

⁴⁸ S. Romańczak, *Problem handlu dziećmi*, Warszawa 2012, s. 2.

⁴⁹ *Współczesne niewolnictwo – co to jest?*, PoMoc Stwórzyszyszenie, <<http://www.stopniewolnictwu.pl/gdzie-ma-miejsce-handel-ludzmi.php>>, z 23 lutego 2014.

⁵⁰ M.H. Wałęga, *Handel ludźmi – współczesna forma quasi-niewolnictwa*, <http://www.wiadomosci24.pl/artukul/handel_ludzmi_wspolczesna_forma_quasiniewolnictwa_166564-3--1-d.html>, z 21 lutego 2014.

ludźmi w wieku 15-45 lat, 55% respondentek przejawiało symptomy depresji, natomiast 77% cierpiało prawdopodobnie na syndrom PTSD (*Posttraumatic Stress Disorder*). Ponadto przemoc seksualna przy wykorzystywaniu ofiary była dodatnio skorelowana z częstotliwością występowania PTSD⁵¹.

Komercyjne wykorzystywanie seksualne (w prostytucji lub pornografii) jest najczęściej identyfikowaną formą tego przestępstwa. Skalę problemu handlu ludźmi trudno oszacować ze względu na przestępczy charakter zjawiska oraz trudności w identyfikacji ofiar, w szczególności małoletnich⁵². Pod tym pojęciem rozumiano początkowo wyłącznie handel kobietami, zmuszanymi do prostytucji (męskie ofiary wykorzystywane seksualnie to zjawisko niezwykle rzadkie). W ostatnich latach znaczenie pojęcia uległo znacznemu rozszerzeniu i obejmuje obecnie wszelkie działania nakierowane na wyzysk ludzi, niezależnie od płci i wieku, naruszające prawo do decydowania o sobie. Wyzysk ten związany jest zazwyczaj z użyciem przemocy, co jest dla ofiar ogromnym obciążeniem fizycznym i psychicznym. Ofiary handlu żywym towarem w efekcie traumatycznych przeżyć często doświadczają chorób psychicznych i popadają w różne formy uzależnień. Wobec ofiar stosowane są działania naruszające ich seksualność, indywidualną wolność i cielesną nienaruszalność. Pozostałe czyny karalne, których dopuszczają się agresorzy wobec ofiar, to naruszenia prawa pracy i prawa ubezpieczeń społecznych, zwłaszcza wobec cudzoziemców⁵³.

Handel ludźmi jest zjawiskiem wieloaspektowym i stale zmieniającym swoją formę i specyfikę⁵⁴. Jest także zjawiskiem społecznym, jednak przede wszystkim jest to przestępstwo, zwalczane przez wiele instytucji, m.in. przez Policję⁵⁵.

⁵¹ M. Hossain, C. Zimmerman, M. Abas, *The relationship of trauma to mental disorders among trafficked and sexually exploited girls and women*, "American Journal of Public Health" 2010, t. 100, nr 12, s. 2442-2445.

⁵² Tamże, s. 3.

⁵³ Hasło: handel ludźmi [w:] Wikipedia, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Handel_lud%C5%BAmi>, z 6 października 2013.

⁵⁴ S. Buchowska, I. Dawid-Olczyk, J. Garnier, I. Malinowska, *Jak uczyć o handlu ludźmi*, Łódź 2006, s. 3.

⁵⁵ B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinowska, *Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi*, Szczytno 2008, s. 9.

Zgodnie z treścią znowelizowanego w Polsce przepisu art. 115 § 22 k.k., który wszedł w życie 8 września 2010 r., handel ludźmi jest to „każde zachowanie cywilnoprawne, którego przedmiotem staje się człowiek”. Przepęstwem jest nie tylko sprzedaż czy kupno człowieka, ale też najem, wypożyczenie, zastaw, zamiana, używanie lub dokonywanie jakiegokolwiek innej transakcji. Przedmiotowe przestęstwo popełnione będzie przez działanie, aktywne zachowanie się sprawcy. Nie można popełnić go przez zaniechanie. Zgoda poszkodowanego nie zwalnia sprawców z odpowiedzialności karnej również w sytuacji, gdy osoba sprzedawana wiedziała o tym, że jest przedmiotem transakcji, i godziła się na to. Nie ma też znaczenia, czy sprawca osiąga zyski z handlu ludźmi, czy nie. Z przestęstwem mamy też do czynienia, jeśli sprawca ponosi stratę (ryzyko handlowe). Dla zaistnienia przestępstwa nie ma też znaczenia cel, w jakim dokonywana jest sprzedaż człowieka. Sprawca odpowiada tak samo, jeśli sprzedaje ludzi do prostytucji, do pracy przymusowej, do zamążpójścia, dzieci do adopcji czy też w celu wykorzystania narządów ludzkich.

Metody działania sprawców tych przestępstw wiążą się z wyborem ofiary, rekrutacją, przekroczeniem granicy, przejęciem kontroli nad osobą oraz powstrzymaniem ofiary od zeznań⁵⁶.

Zjawisko handlu ludźmi występujące na świecie, w krajach Unii Europejskiej i w Polsce w różnorodnej skali i w różnym natężeniu. Mimo wielości aktów prawnych poświęconych jego zapobieganiu i zwalczaniu jest ono trudne do normatywnej oceny⁵⁷.

Pojęcie „handlu ludźmi” jest zamieszczone w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi (tzw. Protokół z Palermo) uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r.⁵⁸ ratyfikacja Protokołu przez Rzeczpospolitą Polską nastąpiła 26 września 2003 r. Davidson oraz Bridget Anderson słusznie zwracają uwagę, że handel ludźmi jest w Protokole

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 7.

⁵⁸ Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160.

z Palermo terminem *parasolowym*, tj. nie stanowi on opisu pojedynczego przestępstwa czy jego rezultatu, ale traktuje go jako proces (rekrutowania, transportu i kontroli nad ofiarą)⁵⁹.

Powinność interpretowania Protokołu z Palermo łącznie z Konwencją Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej w praktyce oznacza, że handel ludźmi to przestępstwo: a) popełnione przez sprawców działających w zorganizowanej grupie przestępczej; b) mające charakter międzynarodowy. W rozumieniu Protokołu z Palermo: (a) „handel ludźmi” oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów; (b) zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, o którym mowa pod lit. (a) nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod, które wymieniono wyżej; (c) werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za „handel ludźmi” nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod, o której mowa pod literą (a); (d) „dziecko” oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia⁶⁰.

Tak, jak obrazuje plakat *fundacji Jolanty Kwaśniewskiej*, handel ludźmi jest zbrodnią i przestępstwem ściganym z urzędu. Handel ludźmi jest działaniem sieci przestępczości zorganizowanej.

⁵⁹ J. O’Connell Davidson, B. Anderson, *The trouble with “Trafficking”* [w:] Ch.L. van den Anker, J. Doomernik (red.), *Trafficking and Women’s Rights*, Houndmills-Basingstoke-Hampshire-New York 2006, s. 13.

⁶⁰ Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160, art. 3.

Fotografia 1. Plakat fundacji Jolanty Kwaśniewskiej „Porozumienie Bez Barier”, pt. Handel ludźmi jest zbrodnią!

Źródło: Strona internetowa fundacji Jolanty Kwaśniewskiej „Porozumienie Bez Barier”, <<http://www.fpbb.pl/informacje-ogolne.html>>, z 21 maja 2012

Zauważa się, że *niewolnictwo współczesne* nadal istnieje, a handel ludźmi jest jedną z form współczesnego niewolnictwa – zjawiskiem, które w dobie globalizacji nabiera coraz większego zasięgu i które powinno stać się przedmiotem rosnącego zaniepokojenia ze strony całej społeczności międzynarodowej⁶¹.

⁶¹ J. Przeniczna, *Handel ludźmi – prawo i praktyka, zapobieganie i ściganie*, „Edukacja Prawnicza” [online], 5 maja 2009 r., <<http://www.edukacjaprawnicza.pl/aktualnosc/a/pokaz/c/aktualnosc/art/handel-ludzmi-prawo-i-praktyka-zapobieganie-i-sciganie/login/przypomnij.html?print=1&cHash=91f0805e91f5d1205453256e725a8ef0>>, z 29 lutego 2012.

Specyfika handlu ludźmi sprawia, że zajmują się nim zorganizowane grupy przestępcze, często o zasięgu międzynarodowym. To dodatkowo utrudnia ściganie tego rodzaju przestępstw. Handel kobietami i prostytucja stały się przestępczym procederem przynoszącymi znaczne dochody.

Międzynarodowe grupy przestępcze dysponują nieograniczonymi środkami finansowymi i dobrym sprzętem. Ich działalność jest lepiej skoordynowana, są też bardziej zdeterminowani, ponieważ z handlu ludźmi osiągają ogromne zyski. Eskalacji zjawiska handlu ludźmi sprzyja to, że przynosi on zorganizowanym grupom przestępczym zyski podobne do tych, jakie można uzyskać, handlując bronią czy narkotykami, zresztą zwykle robią to te same grupy. Przy tym handel ludźmi jest stosunkowo bezpieczny dla sprawców: jego wykrywalność jest niewielka, wiele spośród przestępstw wykrytych jest umarzanych z powodu braku wystarczających dowodów winy, wyroki zaś, jakie zapadają, nie są wysokie⁶². Obecnie Polska spełnia potrójną rolę w handlu kobietami do prostytucji (zob. diagram 1).

Diagram 1. Wykres graficzny przedstawiający przebieg przetrzutu kobiet do prostytucji przez Polskę

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla Ofiar Handlu Ludźmi prowadzonego przez fundację „La Strada”, <http://www.kcik.pl/krajowy_plan.html>, z 6 sierpnia 2011

⁶² J. Garnier, A. Dośpiał (oprac.), *Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie. Projekt Prawa Człowieka a Handel Kobietami i Młodymi Ludźmi w Europie. Przybornik edukacyjny powstał w ramach programu Daphne II, Przybornik edukacyjny, Raport krajowy – Polska*, Padwa, Włochy 2007, s. 12.

Jak zwraca uwagę Deliana Popova, uznanie prostytucji na świecie za pracę czy wykorzystywanie ma jednak w rzeczywistości małe znaczenie w dziedzinie ochrony praw człowieka ofiar handlu ludźmi⁶³.

Catharine MacKinnon zwróciła uwagę na pomijanie pornografii przy rozważaniach dotyczących handlu ludźmi w celu seksualnego wykorzystywania kobiet⁶⁴.

Do 2010 r. w polskim *Kodeksie karnym* brak było definicji pojęcia „handel ludźmi”, co powodowało szereg problemów dotyczących kwalifikacji prawnej danego czynu, jak również sprawiało trudności w orzecznictwie sądów w zakresie interpretacji kodeksowego pojęcia „uprawia handel ludźmi”. W praktyce korzystanie z przepisów prawa międzynarodowego nastęczało jednak wiele trudności⁶⁵.

Handel ludźmi następuje w sytuacji, gdy ofiarą przestępstwa jest tylko jedna osoba. Definicja wyraźnie odnosi się do jednej osoby, bowiem wskazuje, że handlem ludźmi jest werbowanie, transportowanie, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby w celu jej wykorzystania (zob. diagram 2), nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania, poniżających godność człowieka lub w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione powyżej.

Poprzedni przepis w polskim kodeksie karnym art. 253 § 1 k.k. penalizujący handel ludźmi został przeniesiony do rozdziału dotyczącego przestępstw przeciwko wolności i jako nowy przepis art. 189a k.k. otrzymał

⁶³ D. Popova, *Trafficking in Women, Female Migration, and Identity*, „Social Development Issues” 2006, nr 28, s. 74.

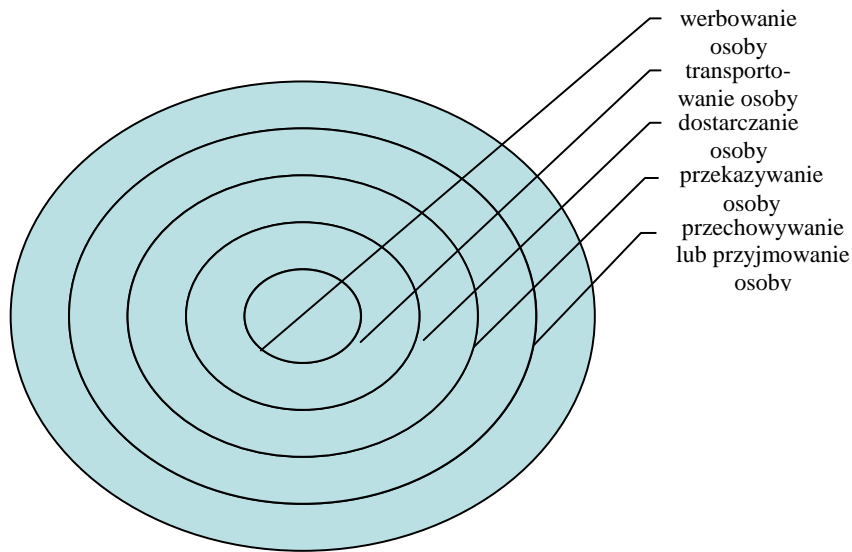
⁶⁴ C.A. MacKinnon, *Are women human? And Other International Dialogues*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London 2006, s. 247-258.

⁶⁵ K. Kowolik (oprac.), *Handel ludźmi – definicja*, artykuł opublikowany na stronie Mazowieckiego Centrum Polityki Społecznej, <<http://www.mcps.mazovia.pl/main.php?l=17&tr=1>>, z 6 sierpnia 2011.

brzmienie: „Kto dopuszcza się handlu ludźmi podlega karze pozbawienia wolności od lat 3”⁶⁶.

W myśl wprowadzanej definicji „handlem ludźmi jest werbowanie (...) osoby, w celu jej wykorzystania, z zastosowaniem groźby lub z użyciem siły bądź innych form przymusu – uprowadzenia, oszustwa, podstępu, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad tą osobą. Wykorzystanie może obejmować prostytutkę lub inne formy nadużyć seksualnych, przymusową pracę lub służbę, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”⁶⁷.

Diagram 2. Handel ludźmi według definicji kodeksu karnego

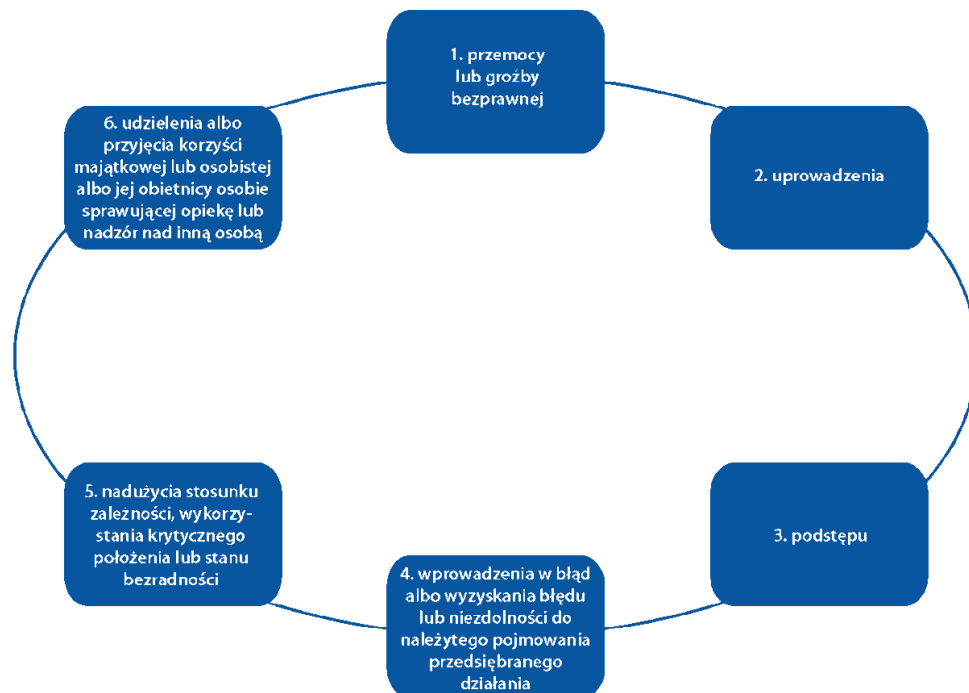
Źródło: Opracowanie własne na podstawie art. 115 § 22 k.k. handel ludźmi

⁶⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553, art. 115 § 22.

⁶⁷ Tamże, art. 115 § 22.

Zgodnie z definicją handlu ludźmi zawartą w art. 115 § 22 kodeksu karnego sprawcy przestępstw werbując ofiary do prostytucji, czy też innej formy handlu, stosują metody działania opisane w diagramie 3.

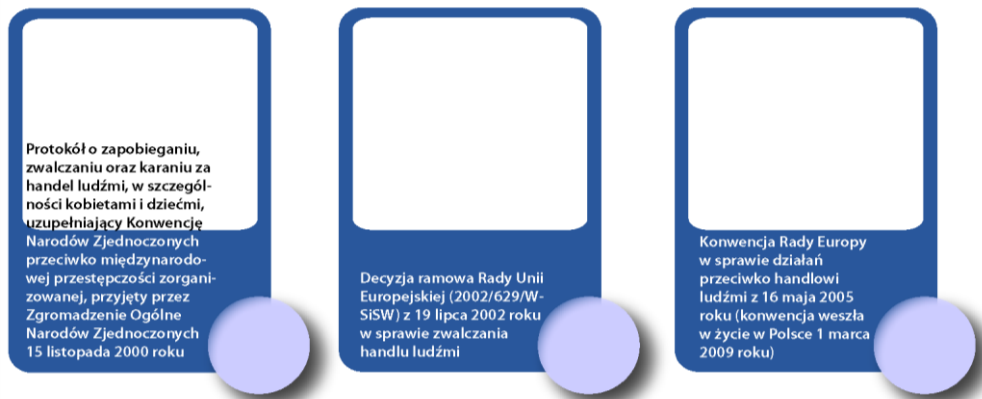
Diagram 3. Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi według definicji polskiego kodeksu karnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie art. 115 § 22 pkt 1-6 k.k. handel ludźmi

„Niewolnictwem” natomiast, zgodnie z definicją zawartą w nowelizacji, jest stan zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności⁶⁸ (zob. diagram 4).

⁶⁸ Definicja handlu ludźmi trafi do Kodeksu karnego, „Dziennik. Gazeta Prawna” [online], 9 kwietnia 2010 r., <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/412294,definicja_handlu_ludzmi_trafi_do_kodeksu_karnego.html>, z 29 marca 2012.

Diagram 4. Definicja niewolnictwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi..., Decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej (2002/629/WSiSW)..., Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi...

Wdrożenie do polskiego prawa pojęcia „handel ludźmi” wynika z przedstawionego wyżej ratyfikowanego przez Polskę 18 sierpnia 2003 roku Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, zwanego powszechnie protokołem z Palermo, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r.⁶⁹ Inny dokument międzynarodowy dotyczący tej kwestii to Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie 16 maja 2005 r.⁷⁰, zwana Konwencją Warszawską. Od 8 września 2010 r. karalne jest również przygotowanie do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (kara od 3 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności). Został natomiast uchylony przepis art. 204 § 4 k.k. penalizujący zachowanie polegające na zwabieniu lub uprowadzeniu innej osoby w celu

⁶⁹ Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160.

⁷⁰ Dz.U. z 2009 r., nr 20, poz. 107.

uprawiania prostytucji za granicą⁷¹. Tak więc zgodnie z wprowadzoną do polskiego kodeksu karnego definicją sprawca zwabienia lub uprowadzenia ofiary w celu uprawiania przez nią prostytucji za granicą będzie podlegał odpowiedzialności karnej za przestępstwo handlu ludźmi, przewidziane w art. 189a k.k., zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 do 15 lat. Handel ludźmi to zbrodnia z art. 189a k.k., a pokrzywdzeni są przeważnie wykorzystywani do: prostytucji i seksbiznesu, przymusowej pracy, żebractwa, handlu organami, pornografii dziecięcej, nielegalnej adopcji, działań przestępczych i niewolnictwa⁷² (zob. diagram 5).

Diagram 5. Formy handlu ludźmi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie art. 189a k.k. handel ludźmi

⁷¹ K. Sobczak, *Definicja handlu ludźmi potrzebna w kodeksie karnym*, artykuł opublikowany na stronie internetowej serwisu prawniczego LEX.pl, 8 września 2010 r., <<http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/definicja-handlu-ludźmi-potrzebna-w-kodeksie-karnym>>, z 29 lutego 2012.

⁷² I. Malinowska, J. Bryk (red.), *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie. Przewodnik dla policjantów*, Szczytno 2008, s. 6.

Zjawisko handlu ludźmi jest coraz bardziej nagłaśniane, co wpływa na zwiększenie zarówno świadomości społeczeństwa o tym procederze, jak i zagrożeń z niego wynikających⁷³.

Handel ludźmi staje się w ostatnich latach coraz bardziej złożonym problemem społecznym, który z wielu powodów trudno się poddaje badaniom naukowym. Podstawową tego przyczyną jest nielegalna migracja ludności oraz wyjątkowo skomplikowana sytuacja prawna ofiar tego przestępstwa, które często nie są zainteresowane ujawnieniem. Działania organów ścigania, w tym zakresie, utrudnia natomiast fakt dokonywania tego przestępstwa przez dobrze zorganizowane i zakonspirowane grupy przestępcze o charakterze międzynarodowym⁷⁴. Z kolei Siddharth Kara ocenia krytycznie definicję z Palermo ze względu na przywiązywanie zbyt dużej wagi do procesu związanego z omawianym zjawiskiem (a więc werbowania, transportu, przekazywania, przyjmowania etc.), podczas gdy jego zdaniem handel ludźmi w większym stopniu niż procesu czy ruchu dotyczy niewolnictwa i faktu wykorzystania⁷⁵.

Jak wynika z informacji zawartej w polskim raporcie krajowym dotyczącym praw człowieka i handlu kobietami i młodymi ludźmi w Europie „większość przypadków handlu ludźmi, które były lub są obecnie badane w Polsce wskazuje, że handlarze pochodzą przede wszystkim z Polski, Rosji, Bułgarii, Turcji i Niemiec. Zdarzają się Albańczycy, Ukraińcy i obywatele państw byłej Jugosławii”⁷⁶.

Według źródeł policyjnych, turecka mniejszość w Niemczech wydaje się szczególnie mocno zaangażowana w handel kobietami. Niemal równie dużą rolę odgrywają mężczyźni z terenu byłej Jugosławii. W Polsce najbardziej aktywni na tym polu przestępczości byli obywatele Bułgarii. Po ratyfikacji przez Polskę wielu dokumentów prawa międzynarodowego wyznaczających standardy w zakresie zapobiegania oraz ścigania handlu ludźmi, ochrony ofiar tego przestępstwa, a zwłaszcza zawierających definicje handlu ludźmi, dobrze

⁷³ Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, *Zjawisko handlu ludźmi w Polsce. Sprawozdanie merytoryczne Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć za 2011*, Kraków 2011, s. 26.

⁷⁴ K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Warszawa 2010, s. 13.

⁷⁵ S. Kara, *Sex trafficking. Inside the business of modern slavery*, New York 2009, s. 4-5.

⁷⁶ J. Garnier, A. Dośpiał (oprac.), *Prawa człowieka...*, s. 21.

stało się, że wprowadzona została definicja tego przestępstwa do polskiego kodeksu karnego.

Zwalczanie handlu ludźmi ze względu na ciężar gatunkowy tego rodzaju przestępstw, złożoność procesu wykrywczego, sposoby uzyskiwania i gromadzenia materiału dowodowego, specyficzny charakter postępowania z ofiarą i świadkami oraz zorganizowany, często na skalę międzynarodową, charakter grup przestępczych wiąże się z koniecznością podjęcia rozwiązań systemowych ukierunkowanych na rozpoznawanie i skuteczne zwalczanie tego typu przestępczości. Powszechny dostęp do Internetu zarówno dorosłych, jak i dzieci i młodzieży stwarza zagrożenie na niespotykaną dotąd skalę w postaci prezentowania treści pornograficznych z udziałem osób małoletnich oraz działalności pedofilskiej internautów⁷⁷.

2. Skala i geografia handlu ludźmi na świecie i w krajach Unii Europejskiej

Handel ludźmi a zwłaszcza kobietami do prostytucji jest powszechny na całym świecie. Według oficjalnych danych, spośród wszystkich rodzajów handlu ludźmi przymusowa prostytucja jest formą występującą zdecydowanie najczęściej⁷⁸.

Liczby handlu ludźmi nie są znane, a wszelkie informacje na temat rzeczywistej liczby popełnianych przestępstw (a nie jedynie przestępstw stwierdzonych), ofiar czy sprawców, są jedynie danymi szacunkowymi. W literaturze przedmiotu można odnaleźć stosunkowo dużo danych liczbowych dotyczących szacowanych rozmiarów przestępstwa, jednak sposób ich obliczania i estymacji najczęściej nie jest podawany, co pozwala wątpić w ich wiarygodność. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można jednak przypuszczać, że rzeczywista skala problemu jest dużo wyższa niż można byłoby wywnioskować na podstawie statystyk policyjnych, prokuratorskich i sądowych. Kryminolodzy na określenie różnicy między przestępczością rzeczywistą a przestępczością stwierdzoną posługują się

⁷⁷ Centralny Zespół do walki z Handlem Ludźmi WK BK KGP (oprac.), *Sprawozdanie ze stanu zagrożenia handlem ludźmi, prostytucją oraz pedofilią i pornografią dziecięcą w Polsce w 2007 roku*, s. 1.

⁷⁸ United Nations Office on Drugs and Crime (UNDOC), *Trafficking in Persons. Global Patterns*, 2006, s. 93-95.

terminem „ciemnej liczby przestępstw”. Wydaje się, że w przypadku handlu ludźmi ciemna liczba może być wyższa niż w wśród innych przestępstw⁷⁹.

Współpraca między państwami członkowskimi będzie miała ogromną wartość dla stawienia czoła zagrożeniom handlu ludźmi dla bezpieczeństwa wewnętrznego w Unii Europejskiej⁸⁰.

Polska od lat 90. pełniła głównie rolę kraju, gdzie werbowano ofiary handlu do pracy w tzw. seksbiznesie w Europie Zachodniej (głównie w Niemczech i Holandii). Po kilku latach Polska stała się także krajem tranzytowym i krajem docelowym dla kobiet pochodzących z krajów byłego ZSRR i innych krajów Europy Południowej i Wschodniej⁸¹.

Jego intensywny rozwój stał się możliwy z dwóch powodów. Pierwszy to upadek żelaznej kurtyny i rozpad Związku Radzieckiego oraz związane z tymi wydarzeniami otwarcie granic. Drugim czynnikiem, mającym znaczący wpływ na powyższy proces, była transformacja ustrojowo-gospodarcza, która niosła za sobą, zwłaszcza w początkowym okresie, wzrost bezrobocia i rozwarstwienie społeczne. Dlatego też Polska początkowo była głównie miejscem werbunku ofiar handlu ludźmi, z których zdecydowaną większość stanowiły kobiety dostarczane do Niemiec i Holandii, w celu świadczenia usług seksualnych. Jednocześnie pełniła rolę kraju tranzytowego pomiędzy państwami byłego ZSRR i krajami zachodnimi. Wraz z poprawą sytuacji gospodarczej Polska zaczęła stawać się również krajem docelowym dla kobiet pochodzących ze wschodu oraz innych krajów naszego regionu⁸².

⁷⁹ A. Siemaszko, *Geografia występku i strachu. Polskie badanie przestępczości '07*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2008, s. 7-8.

⁸⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz. Urz. UE L z 2011 r., nr 101, poz. 1.

⁸¹ *Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011–2012*, opublikowany na stronie internetowej Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi, <http://www.kcik.pl/krajowy_plan.html>, z 6 sierpnia 2011.

⁸² K. Karsznicki, *Nadzór prokuratora nad postępowaniem karnym w sprawach dotyczących handlu ludźmi*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 3, s. 38; E. Zielińska [w:] E. Zielińska (red.), *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie*, t. 3: *Dokumenty karne*, Warszawa 2000, s. 351; F. Jasiński, *Unia Europejska przeciwko zjawisku handlu ludźmi*, „Wspólnoty Europejskie” 2003, nr 3, s. 58; B. Namysłowska-Gabrysiak, *Analiza orzeczeń sądowych za lata 1999–2009 w sprawach dotyczących handlu ludźmi*

Według przytoczonych w raporcie oficjalnych statystyk w 2008 roku zidentyfikowano w Polsce 315 ofiar handlu ludźmi, w 2009 r. było ich 611, zaś w 2010 r. – 323. W 76% wykrytych w Polsce przypadków ofiarami handlu ludźmi byli obywatele polscy. Dane policji i straży granicznej za 2012 r. mówią o 181 domniemanych przypadkach handlu ludźmi, z czego 140 ofiar było zmuszanych do prostytucji, pracy albo żebractwa.

Według raportu z Polski ofiary handlu ludźmi najczęściej trafiają do Niemiec, Holandii, Belgii, Hiszpanii, Szwecji, Francji i Wielkiej Brytanii. Z kolei do Polski trafiają ofiary tego procederu pochodzące głównie z Ukrainy, Bułgarii, Rumunii, Mołdawii, Białorusi, Wietnamu i Rosji.

Z danych wynika też, że ok. 10% ofiar handlu ludźmi w Polsce to dzieci; w 2009 r. wśród ofiar było 66 dzieci, zaś w 2010 r. – 32. Zdecydowana większość ofiar handlu ludźmi, trafiających do Polski (ok. 80% wykrytych przypadków) to kobiety, które zmuszane są do prostytucji. Jednak – jak sygnalizuje raport GRETA – wiele informacji wskazuje na to, że w Polsce przybiera na sile nielegalna imigracja a co za tym idzie, proceder handlu ludźmi, którego motywem jest praca przymusowa. Ofiary pochodzą najczęściej z Azerbejdżanu, Chin, Nepalu, Filipin, Wietnamu, Bangladeszu i innych krajów azjatyckich, ale wykrywalność takich przypadków jest raczej niska.

Sprzedawani za granicę Polacy najczęściej są nakłaniani do prostytucji, świadczenia pracy przymusowej m.in. w rolnictwie, wyludzania zasiłków. Dokumenty tożsamości ofiar wykorzystywane są zaś do zakładania fałszywych kont bankowych i wyludzania kredytów⁸³.

Powyższe statystki stanowią najlepszy dowód, iż współczesny handel ludźmi jest świetnie zorganizowanym procederem o zasięgu międzynarodowym, mającym coraz bardziej negatywny wpływ z socjologicznego, demograficznego, ekonomicznego i politycznego punktu widzenia na sytuację społeczeństw państw, których dotyczy⁸⁴.

z art. 253 k.k. oraz wybranych losowo spraw z art. 204 § 4 k.k., Warszawa 2010 (niepubl. raport IWS).

⁸³ Handel ludźmi w Polsce. Najnowszy raport, <<http://prawo.money.pl/aktualnosci/wiadomosci/artykul/handel;ludzmi;w;polsce;najnowszy;raport,46,0,1300526.html>>, z 3 października 2013.

⁸⁴ F. Jasiński, K. Karsznicki, *Walka z handlem ludźmi z perspektywy Unii Europejskiej*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 7, s. 85.